

Petra Carlsson

Teopolitisk aktivism: Performativ teologi som förändrar världen

Petra Carlsson skriver här om teologiskt motiverad aktivism. Hon beskriver ett performativt sätt att förstå teologi, gudstjänst och tro. Ett sätt att möta teologin som i sin tur blir ett sätt att möta världen, och att bidra till förändring i tider av akut klimatkris, demokratikris och pandemi.

När jag skriver teologi skriver jag för att förändra världen. Ja, jag vet att det är pretentiöst, naivt och lite pinsamt, men det har faktiskt alltid varit min drivkraft. Och nu i akut klimatkris, demokratikris och pandemi finns inte längre utrymme för fåfånga eller hämmande självkritik. Jag vill inte se tillbaka på de år då det fortfarande gick att göra något och inse att jag inte ens försökte. Ibland tänker jag att det vore bättre om jag bara agerade. Inte läste och tänkte så mycket, skrev snåriga texter, utan bara gjorde. Men så händer det att det jag skrivit i snårskogsform fått någon att tänka till och hitta sin egen kraft att agera, och då vill jag fortsätta göra det jag kan. Därför bjuder jag nu in dig som vill tänka tillsammans. Jag bjuder in till ett resonemang om förändringens möjlighet och teologins roll i samtiden. Vi börjar i politisk teori men kastar oss snabbt vidare in i konsten och gudstjänsten, och in i religiöst laddad queer aktivism och klimataktivism.

Demokratins Gud

En politisk-teologisk tänkare som hette Carl Schmitt menade att alla begrepp vi använder för att beskriva den moderna staten egentligen är sekulariserade teologiska begrepp. Den moderna staten växte fram i kristna delar av världen, och de idéer och bilder för makt och struktur som användes för att skapa samhällsstruktur hämtades helt enkelt från kyrkans och teologins språk. Suveränen—den yttersta makthavaren i politisk teori—fick därför drag av den yttersta makten i teologin. Suveränen fick drag av

Gud, för i teologin är Gud den som har den yttersta makten. Eller? Är det så vi ska förstå Gud?

En av många som ifrågasätter en sådan gudsbild är den amerikanske teologen Jeffrey Robbins. Robbins vill inte gå med på Schmitts idé om att Gud skulle vara den yttersta makthavaren på samma sätt som en politisk suverän besitter makt. Istället vänder Robbins Schmitts resonemang emot sig själv. Om en suverän makthavare speglar en viss gudsbild, då kanske demokratisk makt speglar en helt annan?

Robbins låter demokratibegreppet visa vägen till en ny gudsbild. Om vi i en demokrati menar att makten ytterst ligger hos folket, hos de många rösterna—i de olika behoven, begären, all längtan och vilja som ser så olika ut hos oss alla—då kanske en demokratisk politisk teologi speglar en helt annan bild av den gudomliga makten? Gud blir då inte den som sitter på tronen, utan snarare den som sitter på varje pall, varje stol, i varje kökssoffa och fåtölj, och i en radikal demokrat även den som vilar i varje gryt, under varje sten. Gud är de många rösterna, Gud är ett med världens mångfald. Det är där skaparkraften bor.

Om Gud är man, är mannen Gud

Robbins talar om ”teopolitiskt motstånd”, alltså teologiskt-politiskt motstånd. För honom innebär det att på teologisk grund stå upp mot orättvisor, mot förtryck av människor, arter och organismer. Men kraften till sitt teopolitiska motstånd finner han alltså inte i tron på en gudomlig makt

bortom vår ofullkomliga värld—en Gud som i sitt oberoende vittnar om något annat än det som är här. Varför inte? Varför inte vända sig till en högre, fristående makt? Jo, för Robbins misstänker, precis som jag gör, att alla våra föreställningar om en Gud som är oberoende av världen riskerar att bära drag av det mest oberoende vi kan tänka oss i just denna vår värld. Om Gud förstås som en högre makt riskerar Gud att bli en avbild av den som är mest förknippad med frihet, kraft och styrka i vår värld. Nämligen den gode makthavaren, vår hjälte i filmen och sagan: Den starka, fria, vita mannen. Och som Mary Daly konstaterade redan 1973; så länge Gud är man, är mannen Gud. Och så länge mannen är Gud är det honom vi kommer att vörda och värna framför allt annat.

Robbins legitimerar alltså inte sitt teopolitiska motstånd med en högre makt som är oberoende och liksom obefläckad av tillvaron. Det är inte så Gud framträder för honom, det är inte därifrån han känner kallet att göra motstånd. Istället har själva idén om en gudomlig auktoritet förvandlats för honom. Guds makt liknar demokratisk makt eftersom gudskraften som sådan är oskiljaktig från världens mångfald. Guds makt är utspridd i det liv som är, längtar och ständigt blir till. Robbins introducerar därför en politisk teologi som förstår Gud som multitud, som relationell mångfald snarare än oberoende enhet.

Konsten förändrade teologin

Robbins är en av de teologer jag tänker tillsammans med när jag skriver

teologi. I boken *Foucault, Art, and Radical Theology* (Routledge, 2018) skrev jag om honom men framför allt om teologiska och teopolitiska aspekter av filosofen Michel Foucaults konstanalyser. Jag vet att det låter nördigt, men Foucaults syn på konst förändrade min syn på teologin och dess möjligheter att förändra världen och därför ville jag skriva om den.

Det är nämligen så att Foucault inte är intresserad av vad konsten betyder, som om den hade en inneboende mening eller högre sanning där konstnären eller konstvetaren sitter inne med facit. Faktum är att han inte tror på den sortens innersta mening eller betydelse. Vet vi någonsin vad något *egentligen* betyder? Kan vi nå-

gonsin fånga det vi *egentligen* menar, förklara vem jag *egentligen* är, vad tro *egentligen* är? Åtminstone för mig är det jag *egentligen* menar faktiskt lite olika varje gång jag försöker uttrycka det.

Istället för att försöka utröna vad ett konstverk *egentligen* betyder väljer Foucault därför att se på vad konsten skapar, vad den åstadkommer: Vilken verklighet skapar konstverket? Hur påverkar det mångfalden av betraktare? Vilka samtal eller vilken debatt föder det? Vem blir jag framför målningen, vem blir du? Hur förvandlar målningen mig, hur förvandlar den dig? Istället för att tänka att det finns en given kunskap som målningen förmedlar—en inneboende mening

eller sanning i konstverket som vi ska försöka upptäcka—ser han konsten som *performativ*. Det vill säga, den har ingen inneboende mening, istället skapar den mening. Den *skapar* en mångfald av mening för en mångfald av betraktare.

När jag tog Foucaults konstsyn med mig in i teologin och kyrkan framstod dogmatiken, gudstjänsten och berättelserna annorlunda för mig. De frågor han ställt till konsten ställde jag till tron. Tänk om det förhåller sig på samma sätt med liturgin och den teologiska texten som med konsten? Tänk om de inte bär på mening, inte har en innersta betydelse som jag kan upptäcka eller lära mig, utan om de istället skapar mening? Lite olika var-

Demonstration vid Förenta Nationernas klimatkonferens 2009 i Köpenhamn.

je gång de framträder, varje gång de tas emot. Tänk om det är där Guds makt blir synlig, som en skaparkraft i mångfalden av uttryck och mottagare? Tänk om det är tingens och kropparnas outgrundliga skaparförmåga som borde vara i centrum för vår förundran snarare än tanken om en inre mening, betydelse eller högre sanning? Och om det är så gudskraften fungerar i våra gudstjänster, vår liturgi och dogmatik, är det då också så den kan förändra världen?

Konsten och det teopolitiska motståndet

År 1970 åker Foucault till USA. Där möter han medlemmar i Svarta pantrarna, aktivister i fängelserörelsen

och den rasförtryckets verklighet de lever i. De berättelser han får höra och de människor han lär känna förändrar honom och hans tänkande. Den performativa grunden består, men konsekvenserna blir annorlunda när han får upp ögonen för samtidens akuta behov av rättvisa och frihet från förtryck.

Av Svarta pantrarna lär han sig att politik inte enbart är formella beslut, regleringar och dokument. Politik kan också vara en bild på knutna nävar på en prispall vid de Olympiska spelen. Politik kan vara intellektuella samtal i fängelsebiblioteken. Politik är också de bilder som sprids eller inte sprids i media. Politik är ord, gester, bilder, tankar, ting, vilket innebär att bilder, kläder och handlingar kan användas för att förändra världen. En bild kan förändra hur verkligheten framstår och därmed förändra världen såsom vi dittills känt den. Vi kan förfäras över att även en uppenbart förvanskad bild av verkligheten kan spridas som en sanning, men att motverka osanningarnas spridning är svårt. En rättelse har inte den sensationella nyhetens attraktionsvärde. När världen verkar oemottaglig för rättelser, för sanning och fakta kan vi därför istället välja den performativa vägen. Vi kan vara med och skapa verklighet. Inte genom att svara med samma mynt och hänvisa till en ännu högre makt, en yttersta sanning, utan genom att i ödmjukhet och kreativitet bidra till mångfalden av uttryck.

Varje uttryck för kristen tro skapar kristen tro. Varje gång en biblisk berättelse berättas, eller liturgin gestaltas på nytt, skapas verklighet, skapas tolkningar och förståelser. Ibland är det tolkningar vi själva delar, och ibland är det tolkningar vi upplever går rakt emot allt vi tror på. Men oavsett om vi själva håller med exempelvis dem som menar sig finna bevis i Bibeln för att corona-pandemin orsakats av hbtq+-personers leverne, kan vi inte förneka att den verklighet dessa tolkningar skapar är just verklig. Den drabbar verkliga kroppar, verkliga individer. Den skapar ytter-

ligare våld och förtryck för en redan hårt utsatt grupp. Att hävda att bibeltolkningen som lett till den vidriga slutsatsen är felaktig är viktigt, men kanske inte alltid det mest effektiva sättet att bekämpa förtrycket.

Performativt motstånd

Det teopolitiska motstånd jag stött på under mina år som teolog väljer också en annan väg. Det handlar inte främst om att bemöta osanningar med en högre sanning, utan om att bemöta enögt förtryck med kreativ mångfald. Det teopolitiska motstånd jag kommit att inspireras av, och själv bidra till i mitt skrivande, använder inte en högre sanning för att slå ner på meningsmotståndare. Det tror över huvud taget inte på en oberoende sanning bortom världen. Istället hämtar det sin motståndskraft i kreativiteten, skapandet och mångfalden. Det handlar inte sällan om lekfullhet, nonsens, bilder, gester, liturgiskt nyskapande och aktivism.

Ett exempel på vad jag ser som en performativ teopolitisk rörelse som lyckats förvandla en liten del av verkligheten är den amerikanska queerrörelsen Sisters of Perpetual Indulgence.

Nunnedok och transsexuell befrielse

Sisters of Perpetual Indulgence är en queer nunneorden som grundades av transsexuella män i San Francisco på påskdagen 1978. De firade mässa med vin och kondomer istället för oblater. De gjorde det för att de fann en befrielse i att få ikläda sig och leka med det som utgjort essensen av förtryck i deras liv, nämligen den katolska kyrkans kläder och liturgi. De klädde på sig nunnedräkterna, sminkade sig, lekte med nattvarden, med den helighet som tidigare inte erbjudit plats för dem. De lekte med den helighet de tidigare varit utestängda från, gjorde de den till sin med skratt, dans och glädje. Och rörelsen växte, växte och växer än. De finns nu på alla kontinenter, deras shower drar in pengar till välgörenhet och med glimt i ögat sprider de kunskap om lgbtq+-frågor.

För mig är rörelsen ett tydligt exempel på en performativ teologisk kraft. När de valde att ikläda sig nunnekläder visade de på den kreativa förändringskraft som bor i religiösa ting, symboler och gester. Kristna symboler som hamnat i en återvändsgränd av förtryck kan vändas upp och ner, ut och in och så kan befrielsen uppstå på nytt.

Befrielsen låg där och slumrade i nunnedoken, och när de förtryckta transsexuella kropparna satte dem på sig kunde båda befrias. De befriades att vara något lite annat, och förändrade därigenom bilden av nunnan liksom bilden av den transsexuella mannen för alla de mötte. Det gick att förändra en liten, liten del av verkligheten bara genom att föra samman en sorts kropp med en sorts plagg och sedan sprida bilden av det nya: Så här kan också kristen befrielse se ut.

Inte för att Sisters of Perpetual Indulgence ville sprida det kristna budskapet om befrielse, det har aldrig varit deras huvudsakliga syfte, men det hände ändå. Förändringskraften ligger bortom vår kontroll, inte tillgänglig på den högre sanningens plan, den vilar inte i vår idé om hur det *egentligen* är eller bör vara. Nej, den slumrar ständigt i mångfalden av ting, kroppar, ord och handlingar, och ibland väcks den till liv där vi minst anar det.

Klimataktivism och mångfal- dens Gud

Religionsvetaren Sarah Pike visar att det är just så aktivistisk handlingskraft fungerar. När hon intervjuar klimataktivisterna och djurrättsaktivisterna märker hon att kraften att agera sällan kommer från en högre princip eller övertygelse i form av tro på fastslagna sanningar. Intervjuerna visar istället att det är en mångfald av möten med andra arter och människor, minnen och handlingar som gett aktivismen näring i deras liv. De aktivister hon intervjuar nämner inte sällan ett visst träd från barndomen, en specifik fågel, en hund, ett möte, en berättelse. Men det är också slående ofta så att uppgörelsen med en förenklad gudsbild är en viktig del av aktivisternas berättelser. Att lämna föreställningen om Gud i form av oberoende transcendent makt—eller som ”en manlig super-ande” som en informanterna beskriver det—är en viktig del i mångas berättelse. Och när de beskriver sin nya andlighet bär den drag av ursprunget till deras handlingskraft: Gud finns i mångfalden av liv, i mötet med andra arter och organismer.

Och så är vi åter där vi började. I Robbins teopolitiska motstånd där Gud inte är den som sitter på tronen, utan den som sitter på varje pall, varje stol, i varje kökssoffa och fätölj, den

som vilar i varje gryt och under varje sten. Gud är de många rösterna, Gud är ett med världens mångfald. Det är där skaparkraften bor. Gud är skaparkraft och vi bjuds in att vara med när verklighet skapas. Inte för att varken vi eller Gud har den yttersta makten, utan för att vi är en del av helheten. Vi är med när verklighet skapas, och vad vi väljer att göra påverkar hur verkligheten framträder för oss alla.

PETRA CARLSSON

Docent i teologi, präst i Svenska kyrkan, lektor vid Enskilda högskolan Stockholm

Följ Svensk Kyrkotidning på Facebook

Gå till facebook.com/svenskkyrkotidning och klicka ”gilla” för att få kontinuerlig information och uppdateringar om Svenska kyrkans viktigaste kritiska röst.